

ผลของการใช้ยาสมุนไพรที่ผลิตโดยองค์การเภสัชกรรม

มยุรี กล้านรงค์

ภาณุโชติ ทองยัง

Abstract: Utilization of Mawang and Senna tablets, two herbal medicines produced by Pharmaceutical Organization, was evaluated from prescribers and patients in Samutsongkram health institutes. Prescribers, who were doctors in community hospitals and officers in health centers, confident in the drugs effectiveness was the main reason to prescribing (86.28%), 74.51% of prescribers used to take the drugs themselves, Most prescribers were satisfied with the dosage form, packing size, price and container of the drugs. In the patient group, 27.57% had prior experience in herbal drugs; of this subgroup 85.52% got their first herbal prescriptions from hospitals or health centers. Most patients were contented with physical appearance of drugs, while 76.24% contended that they would appreciate being prescribed again.

Preference of Herbal Medicines, A Study in Samutsongkram.

Mayuree Klanarong, Panuchote Tongyoung.

Region 7 Medical Journal 1992 ; 2 : 181-187.

บทคัดย่อ การศึกษาวิจัยเรื่องผลการใช้ยาสมุนไพรที่องค์การเภสัชกรรมผลิตนี้ เป็นการศึกษาเพื่อประเมินผลการใช้ยาสมุนไพรที่องค์การเภสัชกรรมผลิต 2 ชนิด คือ ยาแก้ไอมะแว้งและยาระบายมะขามแขก ทำการศึกษาในจังหวัดสมุทรสงคราม โดยศึกษาในกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้สั่งใช้ยา ได้แก่แพทย์ในโรงพยาบาลชุมชน และเจ้าพนักงานสาธารณสุขชุมชนในสถานอนามัย กลุ่มตัวอย่างอีกกลุ่มหนึ่งคือ ผู้ใช้ยา ได้แก่ ผู้ป่วยที่มาใช้บริการที่สถานอนามัย

จากการศึกษาพบว่า ผู้สั่งใช้ยาร้อยละ 86.28 เคยสั่งการรักษาผู้ป่วยด้วยยาสมุนไพรด้วยสาเหตุว่า เชื่อถือสรรพคุณยาว่าจะรักษาได้ เป็นสาเหตุมากที่สุด ผู้สั่งใช้ยาเคยใช้ยาสมุนไพรรักษาตนเองร้อยละ 74.51 และผู้สั่งใช้ยาร้อยละ 99.02 เห็นว่าควรมียาสมุนไพรไว้ในสถานบริการ ผู้สั่งใช้ยาส่วนใหญ่เห็นว่ารูปแบบของยาขนาดบรรจุของยา ราคาและภาชนะบรรจุเหมาะสมดีแล้ว

ร้อยละ 27.57 ของผู้ใช้ยา เคยใช้ยาสมุนไพร โดยผู้ใช้ยาในกลุ่มอายุ 60-69 ปี มีอัตราการใช่มากที่สุด คือ ร้อยละ 35.0 ด้วยสาเหตุการใช้ยาครั้งแรก คือแพทย์หรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขสั่งจ่ายให้ และได้รับยาสมุนไพรครั้งแรกจากโรงพยาบาลหรือสถานอนามัย มากที่สุดถึงร้อยละ 85.52 ผู้ใช้ยาส่วนใหญ่พอใจในรูปแบบของยา ขนาดบรรจุภาชนะบรรจุ และราคา และคิดว่าจะใช้ยาสมุนไพรต่อไป ร้อยละ 76.24

บทนำ

แผนพัฒนาการสาธารณสุข ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ได้มีโครงการพัฒนาสมุนไพรเพื่อใช้เป็นยา¹ ซึ่งมีผู้รับผิดชอบหลายหน่วยงาน องค์การเภสัชกรรมก็เป็นหน่วยงานหนึ่ง ที่มีบทบาทสำคัญในการนำสมุนไพรที่มีสรรพ

คุณและมีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์เพียงพอ นำมาวิจัยและพัฒนาการผลิตเป็นยาแผนปัจจุบัน ด้วยการให้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เข้าช่วยในการผลิต

การผลิตยาสมุนไพรขององค์การเภสัชกรรม² มีกระบวนการผลิตเป็นไปตามมาตรฐานกรรมวิธีการผลิต

ที่ดี (GMP, Good Manufacturing Practice) ในแต่ละขั้นตอนการผลิตมีการควบคุมคุณภาพ เพื่อให้สมุนไพรที่นำมาผลิตยานั้นมีตัวยาที่เป็นประโยชน์ในการรักษาอย่างแท้จริง นอกจากนั้นยังมีการตรวจสอบในเรื่องของสรรพคุณการรักษา จนกระทั่งเป็นที่เชื่อแน่ว่ารักษาโรคนั้นๆ ได้ จึงจะมีการนำออกมาจำหน่าย

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสมุทรสงครามได้นำยาจากสมุนไพรที่องค์การเภสัชกรรมผลิต เข้ามาใช้รักษาผู้ป่วยตั้งแต่ปีงบประมาณ 2533 โดยใช้ยาสองชนิดคือ ยาระบายมะขามแขกชนิดเม็ด และยาแก้ไอมะแว้ง โดยมีการใช้ในระดับสาธารณสุขมูลฐาน สถานีอนามัย และโรงพยาบาลชุมชน จึงทำการประเมินผลการใช้ผลิตภัณฑ์ดังกล่าว ตลอดจนทัศนคติของผู้สั่งใช้ยาและผู้ใช้ยา เพื่อเป็นแนวทางในการสนับสนุนการใช้สมุนไพรต่อไป

ยาแก้ไอมะแว้ง ที่องค์การเภสัชกรรมผลิต ก็คือ ยาประสะมะแว้ง³ ซึ่งเป็นยาสามัญประจำบ้านแผนโบราณ ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข ออกตามความในพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 ประกอบด้วยตัวยา คือ ผลมะแว้ง 16 ส่วน ใบ กะเพรา ใบตานหม่อน ใบสวาดอย่างละ 4 ส่วน หัวขมิ้นอ้อย 3 ส่วน และสารส้ม 1

ส่วน ผลิตออกมาในรูปแบบของยาเม็ดหนักเม็ดละ 50 มิลลิกรัม ขนาดบรรจุของละ 20 เม็ด ส่วนยาระบายมะขามแขกที่องค์การเภสัชกรรมผลิต เป็นยาแผนโบราณตามพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510⁴ ประกอบด้วยฝักรมะขามแขกที่เอาเมล็ดออกแล้ว ซึ่งมีปริมาณ Sennosides ในหนึ่งเม็ดเทียบเท่ากัน Sennoside B 7.5 มิลลิกรัม ขนาดบรรจุของละ 10 เม็ด

วิธีการ

ใช้แบบสอบถาม 2 ชนิด เก็บข้อมูลผลการใช้ยา และทัศนคติจากประชากร 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้สั่งใช้ยา ซึ่งได้แก่แพทย์ในโรงพยาบาลชุมชน และเจ้าพนักงานสาธารณสุขชุมชนในสถานีอนามัย กับกลุ่มผู้ใช้ยา ซึ่งได้แก่ผู้ป่วยที่มาใช้บริการที่สถานี อนามัย โดยเลือกตัวอย่างผู้ป่วยที่มารับบริการที่สถานี อนามัย อำเภอละ 2 แห่ง โดยวิธีสุ่มตัวอย่างแบบธรรมดา เก็บข้อมูลผู้ใช้ยาโดยวิธีสุ่มแบบบังเอิญ จากผู้ป่วยทุกคนที่มาใช้บริการจากสถานีอนามัยทั้ง 6 แห่ง ในระยะเวลาการเก็บข้อมูล 1 เดือน

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละของผู้สั่งใช้ยา ที่เคยสั่งการรักษาผู้ป่วยด้วยยาสมุนไพร จำแนกตามกลุ่มอายุ

กลุ่มอายุ	เคยสั่งการรักษาด้วยยา				ไม่เคยสั่ง	รวม
	ยาแก้ไอ มะแว้ง	ยาระบาย มะขามแขก	สองอย่าง	รวม		
(ปี)						
20-29	13 (12.75)	1 (0.98)	35 (34.21)	49 (48.04)	7 (6.86)	56 (54.90)
30-39	6 (5.88)	1 (0.98)	14 (13.73)	21 (20.59)	4 (3.92)	25 (24.51)
40-49	2 (1.96)	0	12 (11.87)	14 (13.73)	3 (2.94)	17 (16.67)
50-59	3 (2.94)	0	1 (0.98)	4 (3.92)	0	4 (3.92)
รวม	24 (23.53)	2 (1.96)	62 (60.79)	88 (86.28)	14 (13.72)	102 (100.00)

ผลการศึกษา

ดังตารางที่ 1, 2 และ 3

ผู้สั่งใช้ยา เคยสั่งการรักษาด้วยยาสมุนไพรถึงร้อยละ 86.28 ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 20-29 ปี รองลงมาอยู่ในกลุ่มอายุ 30-39 ปี ด้วยสาเหตุเชื่อถือสรรพคุณยาว่าจะรักษาได้มากที่สุด ส่วนผู้สั่งใช้ยาที่ไม่เคยสั่งการรักษาด้วยยาสมุนไพร ด้วยสาเหตุคนไข้ไม่ยอมรับมากที่สุด

ผู้สั่งใช้ยาส่วนใหญ่ เห็นว่ารูปแบบของยา (dosage form) ขนาดบรรจุของยาราคายา และภาชนะบรรจุยาเหมาะสมดีแล้ว และควรมีไว้ใช้ในสถานบริการสาธารณสุข นอกจากนี้ผู้สั่งใช้ยา ยังเคยใช้ยาสมุนไพรรักษาตนเองถึงร้อยละ 74.51 ดังตารางที่ 4 และ 5

ตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละของคำตอบ ที่ผู้สั่งใช้ยา เคยสั่งการรักษาผู้ป่วยยาสมุนไพรตอบจำแนกตามสาเหตุ

สาเหตุ	จำนวน	ร้อยละ
เป็นนโยบายของจังหวัด	32	18.60
เชื่อถือสรรพคุณยาว่าจะรักษาได้	58	33.72
ตนเองเคยใช้แล้วได้ผล	32	18.60
ให้ผู้ป่วยทดลองใช้	44	25.58
เป็นผู้ป่วยรายได้น้อยต้องจ่ายให้ฟรี	5	2.91
ยาอื่นหมด	1	0.59
รวม	172	100.00

ตารางที่ 3 จำนวนและร้อยละของคำตอบ ที่ผู้สั่งใช้ยาไม่เคยสั่งการรักษาผู้ป่วยด้วยยาสมุนไพรตอบ จำแนกตามสาเหตุ

สาเหตุ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เชื่อถือสรรพคุณยาว่าจะรักษาได้	3	17.65
กลัวผู้ป่วยไม่เชื่อถือหมอ	3	17.65
กลัวผู้ป่วยแพ้ยาหรือมีอาการข้างเคียง	2	11.76
ไม่รู้ว่ามียาในบัญชียา	2	11.76
ไม่ทราบวิธีใช้และขนาดการรักษา	2	11.76
ผู้ป่วยไม่ยอมรับ	5	29.48
รวม	17	100.00

ตารางที่ 4 จำนวนและร้อยละของผู้สั่งใช้ยา จำแนกตามทัศนคติที่มีต่อยาสมุนไพรในด้านต่าง ๆ

ความคิดเห็นในด้านต่าง ๆ	ทัศนคติที่มีต่อยา	
	เหมาะสม	ไม่เหมาะสม
รูปแบบของยา	86 (84.31)	16(15.69)
ขนาดบรรจุ	95 (93.14)	7 (6.86)
ราคา	94 (92.16)	8 (7.84)
ภาชนะบรรจุ	94 (92.16)	8 (7.84)
การมีไว้ในสถานบริการ	101(99.02)	1 (0.08)

ตารางที่ 5 จำนวนและร้อยละของผู้สั่งใช้ยา ที่เคยใช้ยาสมุนไพรรักษาตนเอง จำแนกตามกลุ่มอายุ

กลุ่มอายุ (ปี)	เคยใช้ยา				ไม่เคยสั่ง	รวม
	ยาแก้ไอ มะแว้ง	ยาระบาย มะขามแขก	สองอย่าง	รวม		
20-29	31 (30.39)	4 (3.92)	6 (5.88)	41 (40.20)	15 (14.70)	56 (54.90)
30-39	12 (11.77)	2 (1.96)	5 (4.90)	19 (18.63)	6 (5.88)	25 (24.51)
40-49	6 (5.88)	0	6 (5.88)	12 (11.77)	5 (4.90)	17 (16.67)
50-59	4 (3.92)	0	0	4 (3.92)	0	4 (3.92)
รวม	53 (51.96)	6 (5.88)	17 (16.67)	76 (74.51)	26 (25.49)	102(100.00)

ผู้สั่งใช้ยา ร้อยละ 27.57 เคยใช้ยาสมุนไพร โดยผู้
ใช้ยาในกลุ่มอายุ 60-69 ปี มีอัตราการใช้อย่างมากที่สุด คือ
ร้อยละ 35.0 ด้วยสาเหตุการใช้อย่างครั้งแรก [redacted] หรือ
เจ้าหน้าที่สาธารณสุขสั่งจ่ายให้ และได้รับยาครั้งแรกจาก

โรงพยาบาลหรือสถานเอนกนาคามากที่สุดถึงร้อยละ 85.52
ส่วนผู้สั่งใช้ยาที่ไม่เคยใช้ยาสมุนไพร เนื่องจากไม่รู้ว่ามียา
สมุนไพรที่องค์การเภสัชกรรมผลิต เป็นสาเหตุสูงสุดถึงร้อย
ละ 71.50 ดังข้อมูลในตารางที่ 6,7,8 และ 9

ตารางที่ 6 จำนวนและร้อยละของผู้ใช้ยาที่เคยใช้ยาสมุนไพร ในแต่ละกลุ่มอายุ

กลุ่มอายุ (ปี)	เคยใช้ยา	ไม่เคยใช้ยา	รวม
0-9	0	5(100.00)	5 (100.00)
10-19	15 (20.83)	57 (79.17)	72 (100.00)
20-29	23 (25.00)	69 (75.00)	92 (100.00)
30-39	37 (30.58)	84 (69.42)	121 (100.00)
40-49	25 (30.86)	56 (69.14)	81 (100.00)
50-59	18 (27.27)	48 (72.73)	66 (100.00)
60-69	21 (35.00)	39 (65.00)	60 (100.00)
70 และมากกว่า	6 (20.69)	23 (79.31)	29 (100.00)

ตารางที่ 7 จำนวนและร้อยละของคำตอบของผู้ใช้ยาที่เคยใช้ยาสมุนไพรตอบ จำแนกตามสาเหตุการใช้ครั้งแรก

สาเหตุ	จำนวน	ร้อยละ
แพทย์หรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขสั่งจ่ายให้	97	56.39
เชื่อกฎในสรรพคุณยาว่าจะรักษาได้	33	19.19
ราคาถูก	12	6.98
ได้รับคำแนะนำจากผู้อื่นที่ไม่ใช่แพทย์หรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุข	23	13.37
ทดลองใช้	7	4.07
รวม	172	100.00

ตารางที่ 8 จำนวนและร้อยละของผู้ใช้ยา ที่เคยใช้ยาสมุนไพร จำแนกตามแหล่งที่ได้รับยาครั้งแรก

แหล่งที่ได้รับยา	จำนวน	ร้อยละ
โรงพยาบาลหรือสถานอนามัย	124	85.52
ร้านขายยา	2	2.38
ผู้อื่นให้	19	13.10
รวม	145	100.00

ตารางที่ 9 จำนวนและร้อยละของคำตอบของผู้ใช้ยา ที่ไม่เคยใช้ยาสมุนไพรตอบ จำแนกตามสาเหตุ

สาเหตุ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่รู้ว่ามียาสมุนไพรที่องค์การเภสัชกรรมผลิต	306	71.50
ไม่เชื่อสรรพคุณยาว่าจะรักษาได้	16	3.74
ไม่เคยมีอาการไอหรือท้องผูก	95	22.20
กลัวแพ้ยาหรือมีอาการข้างเคียง	9	2.10
ราคาแพง	2	0.46
รวม	428	100.00

สำหรับผลการรักษาด้วยยาสมุนไพร ผู้ใช้ยาส่วนใหญ่ ที่เคยใช้ยาสมุนไพร ใช้แล้วหายจากอาการ โดยมีอาการข้างเคียงเพียงเล็กน้อย คือ ยาแก้ไอมะแว้ง ทำให้ระคายคอและคลื่นไส้ ส่วนยาระบายมะขามแขกทำให้คลื่นไส้และปวดมวนในท้อง ส่วนทัศนคติที่มีต่อยาสมุนไพรในด้านอื่นๆ ผู้ใช้ยาส่วนใหญ่พอใจในรูปแบบของยารสชาติ ขนาดบรรจุ ราคาและภาชนะบรรจุคำแนะนำในการปรับ

ปรุงรูปแบบของยา เช่น ทำเป็นยาน้ำ ปรับปรุงรสชาติของยาแก้ไอมะแว้งให้มีรสเปรี้ยวเพิ่มขึ้น หรือทำเป็นยาเม็ดเคลือบน้ำตาล (sugar coated tablet) คำแนะนำในการปรับขนาดบรรจุยา คือ ควรเพิ่มปริมาณยาต่อเม็ดหรือทำให้เม็ดยาใหญ่ขึ้น เพื่อการรับประทานแต่ละครั้ง จะได้ลดจำนวนเม็ดลง การปรับปรุงภาชนะบรรจุยา ควรใส่ขวดหรือกล่องเล็กๆ ที่ป้องกันความชื้นเมื่อเปิดใช้แล้วได้

ตารางที่ 10 จำนวนร้อยละของผู้ใช้ยา ที่เคยใช้ยาสมุนไพรจำแนกตามผลการรักษาและทัศนคติที่มีต่อยา

ผลการรักษาและ ทัศนคติที่มีต่อยา	ยาแก้ไอมะแว้ง		ยาระบายมะขามแขก	
	ใช่	ไม่ใช่	ใช่	ไม่ใช่
หายจากอาการ	95 (71.97)	37 (28.03)	44 (78.57)	12 (21.43)
มีอาการข้างเคียง	10 (7.58)	122 (92.42)	8 (14.29)	48 (85.71)
พอใจในรูปแบบของยา	115 (87.12)	17 (12.88)	46 (82.14)	10 (17.86)
พอใจในรสชาติของยา	100 (75.76)	32 (24.24)	52 (92.86)	4 (7.14)
พอใจในขนาดบรรจุยา	130 (98.48)	2 (1.52)	54 (96.43)	2 (3.57)
พอใจในราคา	116 (87.88)	16 (12.12)	50 (89.29)	6 (10.71)
พอใจในภาชนะบรรจุยา	129 (97.73)	3 (2.27)	55 (98.21)	1 (1.79)

วิจารณ์

ผู้วิจัยตั้งสมมุติฐานการวิจัยว่าผู้ที่ใช้ยาสมุนไพรจะมีอายุมากกว่าผู้ที่ไม่ใช้ยาและผู้ที่ใช้ยาสมุนไพรเป็นประจำ เนื่องจากพอใจในสรรพคุณยา รูปแบบของยา รสชาติของยาและราคาขายแต่จากผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่าผู้ที่ใช้ยาแก้ไอมะแว้งเป็นประจำ มีความสัมพันธ์กับความพอใจในรูปแบบและรสชาติของยา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้งนี้เนื่องจากการใช้ยาแก้ไอมะแว้งต้องใช้อย่างต่อเนื่องเป็นประจำ และรสชาติของยา จะต้องเป็นที่พอใจแก่ผู้ใช้ยา ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูล ความสัมพันธ์ของผู้ใช้ยาแก้ไอมะแว้งเป็นประจำกับสรรพคุณยาและราคาขาย ปรากฏว่าไม่มีความสัมพันธ์กัน เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของผู้ที่ใช้ยาระบายมะขามแขก เป็นประจำกับความพอใจในสรรพคุณยา รูปแบบของยา รสชาติของยาและราคาขายแล้ว ปรากฏว่าไม่มีความสัมพันธ์กัน

สรุป

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ผู้ใช้ยาสมุนไพรใช้ยาสมุนไพรครั้งแรก เนื่องจากแพทย์หรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขสั่งจ่ายให้ และได้รับจากโรงพยาบาล และสถานอนามัยมากที่สุด จึงควรมีการส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพรให้แพร่หลาย โดยถือเป็นนโยบายของจังหวัดให้ความรู้เรื่องสรรพคุณยา และวิธีใช้แก่ผู้สั่งใช้ยา ให้ความรู้เพื่อเสริมสร้างทัศนคติที่ดีต่อยาสมุนไพรแก่ผู้ใช้ยา และจัดให้มียาสมุนไพรไว้บริการในสถานบริการสาธารณสุข

องค์การเภสัชกรรมผู้ผลิตยาสมุนไพร ควรมีการปรับปรุงและพัฒนาการผลิต โดยผลิตยาสมุนไพรให้

เป็นเม็ดใหญ่ขึ้น เพื่อสะดวกในการรับประทาน ไม่ต้องรับประทานครั้งละหลาย ๆ เม็ด หรือบรรจุยาระบายมะขามแขกในแคปซูล เพื่อรับประทานง่าย ปรับปรุงรสชาติของยาแก้ไอมะแว้ง ให้ลด ความขมและเผ็ดลง ภาชนะบรรจุควรเป็นกล่องเล็ก ๆ พกง่ายเมื่อเปิดใช้แล้วปิดซ้ำ ควรป้องกันความชื้นได้ และหากเพิ่มขนาดบรรจุยา ควรจะตั้งราคาให้เหมาะสม และไม่เป็นเศษสตางค์ เพื่อความสะดวกของผู้สั่งใช้ยา

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดสมุทรสงคราม และองค์การเภสัชกรรมที่สนับสนุนการวิจัยครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

1. สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน กระทรวงสาธารณสุข รายงานการพัฒนายาสมุนไพรในทศวรรษแรกแห่งการสาธารณสุขมูลฐาน พ.ศ. 2521-2530 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2533.
2. สมุนไพร ของดีที่กำลังพัฒนาใหม่ในตลาดยา ธุรกิจก้าวหน้า ปีที่ 3 ฉบับที่ 32
3. คณะอนุกรรมการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข โครงการสมุนไพรกับการสาธารณสุขมูลฐาน, คู่มือสมุนไพร 1 กรุงเทพมหานคร : เอชเอ็นการพิมพ์ 2527
4. พระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด 2530